

UDK 811.163.4'28

Stručni rad

**Nikola POPOVIĆ (Cetinje)**

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

nikola.popovic@fcjk.me

### **TRIJUMF MONTENEGRISTIKE**

**(Adnan Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, FCJK, Cetinje, 2017)**

Knjigom *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, krunom dosadašnjeg rada prvog imena crnogorske lingvistike, prof. dr Adna Čirgića, uz njegovu presudnu ulogu u procesu standardizacije crnogorskoga jezika, konačno će se zatvoriti još jedno važno poglavlje naše nauke o jeziku. Autor ovoga priloga ističe kako publikovanjem *Dijalektologije crnogorskoga jezika* dr Čirgić uspješno pobio višedecenijske tradicionalističke teze o podjeli crnogorskih govora na dva oštro suprotstavljena dijalekta, a zajedno s njezinom svojevrsnom prologomenom, dvotomnom monografijom *Dijalektolozi i crnogorski jezik* dao nemjerljiv doprinos najprestižnijoj oblasti lingvistike u nas – crnogorskoj dijalektologiji.

*Language isn't just a body of vocabulary or set of a grammatical rules; it's a flash of human spirit, the vehicle through which the soul of particular culture comes into the material world. And when we lose a language, we lose a vital element of the human dream.*

(Wade Davis)

Da se kojim slučajem pokušaju sagledati crnogorske diobe XX vijeka iz rakursa kakvoga književno-teorijskog modela, centralno mjesto bez sumnje bi pripalo *dekonstruktivnome* Žaka Deride. Ne postoji manje zemlje s više ideoloških, kulturoloških i inih *dekonstruktivnih* koncepcija nego što je to Crna Gora. Proces razbijanja civilizacijskog jedinstva zemljopisno, istina, heterogene teritorije vrši(o) se na razne načine: religijskim (legat okupacijske otomanske vlasti: pravoslavni = srbi; muslimani = turci; katolici = lacmani/latini), regionalnim (nerazvijeni sever, *podgorizovani* centralni dio, razvijeni jug) i sl. Međutim, nigde se kao u filologiji nije postojanije održao narativ o raščepkanosti crnogorskog sociokulturnog prostora. Podjelom crnogorskih govora na dva oštro suprotstavljena dijalekta, na severozapadne, novoštokav-

ske i jugoistočne, staroštokavske nanescena je nemjerljiva šteta crnogorskoj nauci o jeziku a posredno i crnogorskom nacionalnom identitetu. Liniju razdvajanja crnogorskih govora pravcem istok – zapad, spram koje je granica Istočnog i Zapadnog Berlina nakon II svjetskog rata izgledala kao pacifistička šengenska, snažno je podupirala u XX vijeku oficijelna serbokroatistika a danas i tradicionalistička serbistika. Koliko su razlike u akcenatskom stanju između dva crnogorska dijalekta nenaučno prenaplašavane, slikovito potvrđuju i prilozi sa skupa *Crnogorski govori* iz 1984. godine, u organizaciji CANU. Liše kratkoga saopštenja čuvenog hrvatskog jezikoslovca Josipa Hamma, koji je u takvim namjerama vidio ostatke „predratne malograđanštine“, bezmalo svi učesnici skupa iskoristili su naučni autoritet da potvrde tezu: nema jedinstva crnogorskih govora – nema ni crnogorskoga jezika. Zato monografija Adnana Čirgića *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, nedavno objavljena u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, nije ništa drugo do trijumf montenegriskike!

Knjigom *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, krunom dosadašnjega rada prvog imena crnogorske lingvistike, prof. dr Adnana Čirgića, uz njegov presudan doprinos u procesu standardizacije crnogorskoga jezika, konačno će se zatvoriti još jedno važno poglavlje naše nauke o jeziku. Namjera autora ovih redaka je da istakne njen značaj (i) za crnogorsku humanistiku. (O njoj će uostalom detaljnije govoriti uskostručna naučna javnost, u prvom redu crnogorski i (južno)slovenski jezikoslovci.) Baš kao u šaljivoj anegdoti o čaši napunjenoj do pola, za koju pesimist veli da je poluprazna a optimist polupuna (nihilist tvrdi da čaše nema!), tako su i u montenegristici tokom cijeloga XX vijeka isticane svekolike crnogorske razlike na račun sličnosti. Tradicionalističkim balastom opterećenoj humanistici u Crnoj Gori *poluprazna pesimistička čaša* bila je, sve su prilike, glavni metodološki orijentir. Najočitiji primjer za takvu tvrdnju je naše jezikoslovlje. Bez obzira na činjenicu da je najveći broj talentovanih i vrsnih lingvista, afirmisanih na katedrama širom bivše Jugoslavije, porijeklom poglavito s prostora Crne Gore, u svojim radovima donosio pregršt dokaza o jedinstvu naših govora, ipak su tradicionalističkom, iskrivljenom perspektivom i neadekvatnom nominacijom, od dva prepoznatljiva crnogorska dijalekta, uspjeli stvoriti maltene dva jezika!

Zapadnoj polovini crnogorske države, čiji je grad Nikšić središte, koji od druge polovine XIX vijeka – doseljavanjem brojnih porodica iz Katunske nahije – baštini istinske vrijednosti svecrnogorske i nadplemenske, zarad dva uzlazna, *hercegovačka* akcenta i viševjekovne otomanske okupacije, odnosno pripadnosti nekadašnjem Hercegovačkome pašaluku, pridijeva se sve do dana današnjega gotovo mitski naziv – Stara ili Istočna Hercegovina. U skladu s tom nominacijom govori *starohercegovačkih* plemenā (Grahova, Banjana,

Drobnjaka, Pive, Golije, Nikšićkih Rudina, Oputnih Rudina, Župe i Lukova), *brdskih* (Morače – Gornje i Donje, Rovaca), Uskoka, *katunskih* (Gornjih) Pješivaca), Krivošija, bokokotorskih opština (Risna i Novoga) otuda su svrstavani u govore *istočnohercegovačkog* tipa i time se direktno poricala njihova crnogorska pripadnost. Iako su deklarativno, pobjedom karadžićevsko-daničičevskog koncepta standardnog jezika, postali *prestižni*, izričito je negirana bilo kakva njihova sličnost s jugoistočnim crnogorskim govorima. Cijeloj paleti zajedničkih osobina ŠZ i II govora koje je priložio (u poglavlju „O dosadašnjim klasifikacijama crnogorskih govora a pogotovo u poglavlju „Problem klasifikacije crnogorskih govora“), konsultujući ogroman korpus dijalektološke građe, dr Čirgić je potvrdio tezu Vojislava P. Nikčevića o postojanju opšecrnogorskoga jezičkog sloja i argumentovano, nadamo se jednom zauvijek, pokazao svu besmislenost takvih određenja: „I oni govori koji se u takvim podjelama ističu kao izrazito hercegovački imaju mnogo više opšecrnogorskih nego istočnohercegovačkih osobina. Stoga njihov dosadašnji (tradicionalistički) tretman treba odbaciti kao neutemeljen. To što se u tim govorima javljaju i neke hercegovačke osobine samo potvrđuje odavno poznatu činjenicu da se jezičke i dijalekatske granice samo po izuzetku poklapaju s državnim granicama, odnosno da se izvjesne istočnohercegovačke izoglose završavaju u Crnoj Gori. (...) Da bi se utvrdila pripadnost pojedinih govora određenoj grupi, mnogo su bitnije izoglose osobina koje se u tome govoru javljaju. (...) Bitno je, dakle, odrediti žarište pojedinih pojava. Postojanje svih bitnijih opšecrnogorskih jezičkih osobina (atipičnih za istočnohercegovački dijalekat) u severozapadnim crnogorskom govorima – najbolji je pokazatelj da ti govori pripadaju crnogorskom a ne hercegovačkom govornom tipu. Što se akcenatskih podudaranja tiče, ona jesu značajna ali ne mogu biti i odlučujuća. Stoga bi se za severozapadne crnogorske govore određenje *istočnohercegovački* konačno trebalo napustiti“.

Akcenatski (i dijalektološki) znatno raznorodniji govori crnogorskoga jezika, što svjedoči i Čirgićeva podjela na čak osam govornih tipova<sup>1</sup>, imali su sličnu sudbinu kao severozapadni. Izuzev Stevanovićeva istočnocrnogorskog (kojega se on kasnije odrekao), zetski, zetsko-lovcenski, zetsko-sjenički, zetsko-južnosandžački, zetsko-gornjopolimski, lovcensko-komski samo su neki od naziva tradicionalne srpskohrvatske dijalektologije za naše jugoistočne govore. Izbjegavajući direktnu upotrebu pridjeva *crnogorski*, jugoslovenska dijalektologija ipak nije mogla dovesti u pitanje njihovu posebnost. Akcenatsko šarenilo (dvoakcenatski, troakcenatski, četveroakcenatski), specifični al-

<sup>1</sup> „Podlovcenska, ozrinička, jugoistočna bokeljska, mrkojevička, kučko-pipersko-bratonožićka, zetsko-podgorička, donjopješivačko-bjelopavličko-vasojevička i rožajsko-petničko-bjelopoljska govorna grana.“

ternanti jata i sudbina poluglasnika bili su plodno tlo za postavljanje raznovrsnih hipoteza, od kojih su neke gotovo na granici naučno-fantastičnog žanra. Takvo je bilo npr. mišljenje Draga Ćupića da se piperska akcentuacija može dovesti u vezu s jednim dijelom prizrensko-timočkih govora (sic!) ili pokušaj pojedinih lingvista da preko netipičnoga refleksa jata mrkojevičkog kraja prošire granice srpskog (ekavskog) jezičkog prostora na Mediteran! Iako mahom produkt unitarističko-tradicionalističkih koncepcija, najveći dio pogrešnih tumačenja o prirodi i karakteru naših govora nastao je, ispravno primjećuje dr Ćirgić, ponajprije zbog toga što su „hipoteze nerijetko prihvatane ne u zavisnosti od njihove naučne održivosti nego od autoriteta koji ih je postavio. Takav je slučaj bio i s imenovanjem crnogorskih govora i njihovom podjelom na dva dijalekta, s obaveznom napomenom da ti dijalekti zahvataju znatno širi prostor od crnogorskoga. Ako su iza takvih stavova stajala imena poput Pavla Ivića i Mitra Pešikana, nije čudo što ih je većina ostalih jezikoslovaca, kako savremenika tako i nastavljača, uglavnom bespogovorno prihvatila“.

Istina o dvostrukom (standardološkom i dijalektološkom) potencijalu naših govora mogla bi se predstaviti i ovako: severozapadni naši govori možda jesu ušli u nekadašnji tzv. srpsko-hrvatski (formalno i pod tuđim imenom) a danas i u crnogorski standard (ne prestajući biti dijalektima) te tako ostali (jedini!) nasljednici *prestižnog* tipa Vukova *južnoga narječja*, ali su naši jugoistočni (zbog brojnih osobina koje još uvijek čuvaju) zaslužni što su crnogorski govori najbolje izučeni u slovenskome svijetu – od Vladivostoka do Istre! Bilo da *odsijeca* ili pak *oteže*, Crnogorcu svakom, nakon knjige *Dijalektologija crnogorskoga jezika* dr Adnana Ćirgića, postaće jasno: naši su govori poput novčića: okrenite ih na koju god stranu hoćete, vrijednost im je ista – jedino i samo crnogorska!

Ovim ovlašnim prikazom najkrupnijih *ogrešenja* tradicionalne serbokroatistike o crnogorske govore, koje je dr Ćirgić uspješno pobio, dolazimo do, po našem mišljenju, centralne vrijednosti monografije *Dijalektologija crnogorskoga jezika*. Posmatrana iz ugla crnogorske humanistike, u kojoj biti naučni *autoritet* najčešće podrazumijeva da nauka (i svijet počesto!) počinju od njih samih, ili pak da se *autoritet* može graditi senzacionalističko-pljuvatorskim novinarskim diskursom, pomenuta monografija (ali i cijeli naučni rad) dr Adnana Ćirgića predstavlja zbilja jedinstveni *incident* u našoj humanistici. Ne izbjegavajući da istakne zablude našega jezikoslovlja, zarad kojih je crnogorski jezik bio decenijama nepravедno utamničen, dr Ćirgić je uspio da *Dijalektologijom crnogorskoga jezika*, a naročito njezinom svojevrsnom prologomenom, dvotomnom monografijom *Dijalektoloji i crnogorski jezik* crnogorskoj nauci o jeziku i generacijama vrsnih dijalektologa posveti – sekulićevski rečeno – *knjige duboke odanosti*. Odstranivši crno-bijelu tehniku

iz svojega metodološkog pristupa, lišenog bilo kakvih ideoloških predrasuda, kroz naučne radove dr Adnana Ćirgića, kao u najboljim avanturističkim filmovima, provlače se likovi zaslužnih naučnika crnogorskih i južnoslovenskih: od neprevaziđenoga Vuka, Milana Rešetara, Danila Vušovića, Radosava Boškovića, Mječislava Maleckog, Mihaila Stevanovića, Branka Miletića, Jovana Vukovića, Josipa Hamma, Josipa Ribarića, preko Vasa Tomanovića, Luke Vučevića, Mitra Peškana, Dragomira Vujičića, Milije Stanića, Danila Barjaktarevića, do Draga Ćupića, Dragoljuba Petrovića, Mata Pižurice i mlađih...

U kojoj je mjeri naučna nepristasnost i objektivnost dr Adnana Ćirgića zaslužna za oblikovanje knjige *Dijalektologija crnogorskoga jezika* i dvotomne *Dijalektolozi i crnogorski jezik*, predstavljajući stručnoj javnosti naučne (i ljudske) sudbine naših velikih jezikoslovaca a samim tim i istoriju crnogorske jezičke filologije, pažljiviji čitalac uvjeriće se kroz svega nekoliko primjera. Mi ih ovde dajemo impresionistički. Kao što je npr. Danilo Vušović, rođen u malom selu kraj Nikšića, sin siromašnoga crnogorskog seljaka, studiranjem u Beogradu bezuslovno morao prihvatiti ekavicu i tradicionalističku vukovsku tezu o Srbima triju vjerozakona, pionir crnogorskoga jezikoslovlja ipak se, potpomognut od strane velikoga Aleksandra Belića, oficijelnog kraljevskog lingviste i jednog od najmoćnijih intelektualaca toga doba, formalno ekavski *odnarođen* vratio u rodni kraj, da bi za diplomski rad (!), u vrijeme kad nije bilo ni valjanih puteva ni savremene dijalektološke opreme, obradio zapadnu polovinu crnogorske države! I pritom imao hrabrosti napisati da je iz svojega jezičkog istraživanja cijela sela nikšićkog kraja morao isključiti – zato što tamo žive doseljenici iz Katunske nahije i što, kako su mu oni sami priznali, crnogorski zборе! Ili da su glasovi *š* i *ž* prilog melodičnosti našeg *ijekavskog* jezika, koji ga još više približava talijanskom te da je šteta što i oni nijesu postali dio standarda! Da ni broj bibliografskih jedinica ne mora biti mjerilo naučne vrijednosti, da odsustvo značajnijih društvenih priznanja ili pripadnost nekoj od nacionalnih akademija ne znači nužno i mjesto u istoriji nauke, boljega primjera od Radosava Boškovića u našem jezikoslovlju nema. O potomku čuvenih Boškovića s Orje Luke, čijem su naučnom i ljudskom elitizmu svjedočile generacije studenata i profesora a čiji je naučni jezik i stil proučavan kao da je riječ o književniku, Radosavu Pešovu, autoru poznate *Uporedne gramatike slovenskih jezika* (prevedene na ruski jezik) i pogotovo nezaobilaznog rada o glasu *h* u crnogorskim govorima, dugo liječenje u Beču, za posljednjih godina života, „nije platio ni fakultet na kome je radio, ni grad u kome je boravio“! Primjer Boškovićeva života je dokaz o neodvojivosti ljudske i profesionalne sudbine, a znanje o njoj svakako nije put ka *zlokobnome* pozitivizmu. Ne samo što su se iz srpske i tadašnje jugoslovenske prijestonice, privučeni zvucima maternjega jezika, vraćali da potvrde akademski legitimitet, crnogorski su jezikoslovci i

u nauci ostajali vazdan Crnogorcima. Možemo samo zamisliti koliki je *spiritus movens* (crnogorski *pizma*) za Miliju Stanića bilo zanemarivanje njegova rodnog uskočkog govora od strane Jovana Vukovića (u studiji *Govor Pive i Drobnojaka*), kad je u inat Vukoviću, ovaj inače ograničen jezički prostor, obradio u čak četiri obimne monografije! Za razliku od nekih današnjih *kabinetskih* dijalektologa, terenski rad, esencija bavljenja primijenjenom lingvistikom, značio je pokatkad i višegodišnji obilazak ispitivanog područja i pronalazak što tipičnijih govornih predstavnika. Ostavimo li po strani čak i činjenicu da je 1942. godine njegov kompletan rukopis o govoru Mrko(je)vića spaljen i da se istome prostoru nakon rata morao ponovo (!) vratiti – iako nije rođeni Mrko(je)vić – te tamo proveo punih deset godina, Luki Vujoviću, tom zaboravljenom imenu naše nauke o jeziku, po terenskoj posvećenosti nema pandana u crnogorskom jezikoslovlju! Krugu autora koji su napuštajući (crnogorsku) dijalektologiju kao primarnu oblast interesovanja u relativno ranoj fazi stvaralaštva ipak ostvarili vanredne naučne rezultate, uz Jovana Vukovića i njegova *Govora Pive i Drobnojaka*, zapaženo mjesto pripada i Matu Pižurici. Analizirajući dotad nedovoljno poznat jezički prostor, kao i pomjeranjem metodološkog pristupa s čisto lingvističkog na etnološki i sociolingvistički plan, njegova studija *Govor okoline Kolašina* predstavljala je istinsko osvježanje u našoj inače prebogatoj dijalektološkoj literaturi. Njen značaj postaje tim veći ako se zna da je produkt Pižuricine magistarske radnje, pa se „u poplavi današnjih magistarskih radova, a ne mnogo manje ni doktorskih, koji su uglavnom kompromitacija i onih što ih brane i onih pred kojima se brane i đe se brane i objavljuju“ zapravo „nemoguće naći ijedan koji bi se ovome mogao primaći“! Unitaristički pogledi na crnogorski jezik, njezinu dijalektologiju (kulturu uopšte) bili su dominantno obilježje većine radova naših dijalektologa. Step en unitarističkih (nenaučnih) nanosa u studijama crnogorskih jezikoslovaca, ponajbolje se, izgleda, može odrediti suprostavljenjem naučnog (i publicističkog) djela Draga Ćupića i Dragoljuba Petrovića. Za prvoga, Draga Ćupića, bez obzira na to što je publikovanjem čuvene bibliografije o crnogorskim govorima, i danas neophodnom priručniku za sve one koji se dijalektologijom bave, zadužio naše jezikoslovlje, ipak je najveći dio radova podredio dokazivanju sopstvenih ideoloških stavova. Dalje od izbjegavanja naziva *crnogorski govori* umjesto kojega je koristio *govori Crne Gore* ne treba ići! Drugi je pak, tvrdokorna tradicionalistička stajališta, kojima zamjerku ne bi našli ni najžešći ideolozi Srpske radikalne stranke ili koje druge nacionalističke organizacije, namijenio isključivo svojim publicističkim tekstovima. Stoga će Dragoljub Petrović u istoriju crnogorske dijalektologije ući, bez sumnje, zapaženim radovima o govorima okoline Rijeke Crnojevića, o nekoliko govora o Boki Kotorskoj, o govoru Broćanca i brojnim drugim!

Navedeni autori (i cijeli niz drugih), od njihovih najsitnijih novinskih priloga, nekrologa, intervjua, preko radova u zbornicima, stručnim časopisima do sintetičnih pregleda kakvoga otvorenog pitanja naše nauke o jeziku, do obimnijih, studija posvećenih nekom od crnogorskih jezičkih prostora, dakle, svi oni, znalački kontekstualizovani od strane dr Čirgića, našli su mjesto u *Dijalektologiji crnogorskoga jezika*. Kratkim isečcima iz naučnih biografija naših velikih jezikoslovaca ponajmanje želimo dokazivati naše ionako skromno znanje iz oblasti nauke o jeziku (one su nam i poznate zaslugom dr Čirgića). Naprotiv. Predstavljanjem naučnih (i ljudskih) sudbina crnogorskih jezikoslovaca krije se prava vrijednost naučnog rada dr Adnana Čirgića. Njihovim isticanjem ne samo što se potvrđuje da i on sâm pripada društvu *odabranih*, već, još važnije, da se cjelokupnim intelektualnim angažmanom, kao rijetko ko u današnjoj palanačkoj crnogorskoj humanistici, odužio svojoj struci i svome životnome pozivu! Jer, davno je rečeno, bez očeva nema ni sinova!

**Nikola POPOVIĆ**

#### **TRIUMPH OF MONTENEGRISTICS**

**(Adnan Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, FCJK, Cetinje, 2017)**

The author of this paper provides a review of the book entitled *Dijalektologija crnogorskoga jezika* (Dialectology of the Montenegrin Language) by Adnan Čirgić. The main parts of the book are discussed, including the way in which Čirgić dismissed the decades-long traditionalist assumption of the division of Montenegrin speech patterns into two sharply opposing dialects. Finally, the author concludes with reflection on the importance of this immeasurable contribution to Montenegrin dialectology.

Key words: *Montenegristics, dialectology, speech patterns, Montenegrin language*